

Fig. 1. Kirken og kirkegården, set fra luften. HS fot. 1961. — *The church and churchyard seen from the air.*

SODERUP KIRKE

MERLØSE HERRED

Kirken, der i Roskildebispens jordebog¹ er opført med en afgift på 2 mk., havde 63 tiendeydere i 1567². O. 1666 ansås patronatsretten for kongelig³, men 23. april 1673 fik generalprokurør Peder Scavenius gavebrev på patronatsretten med kirkens andel i tiender, herlighed til præstegård og degnebol, al anden herlighed og indkomst samt kaldsret⁴. Herefter lå kirken under Åstrup (Voldborg hrd., Københavns amt), hvis ejer generalløjtnant Gregers Juel bl.a. bekostede en genrejsning af kirkens vestende efter tårnets fald 1725. Ved skøde af 17. okt. 1803⁵ afhændede kirkeejeren kaldsretten til kongen, og 9. maj 1910 overgik kirken til selveje.

Møntfund. 1909 indleverede handlende C. Christensen fem mønter fundne på kirkegården til Nationalmuseet⁶. Den ældste var Valdemar I, Roskilde (Haugberg 16); de øvrige fra midten af 1400'rne til 1668.

Kirken ligger i landsbyens sydvestre udkant på en svag højning i terrænet og med præstegården som nærmeste nabo mod nord. Kirkegården synes at have bevaret gamle grænser undtagen mod syd, hvor der 1868⁷ skete en udvidelse ud for kirken. 1980 udvides kirkegården mod sydvest.

Kirkegårdens hegn og indgange. Bortset fra udvidelsen, der hegnes af en samtidig, blank kløvstensmur med afdækning af vingetegl samt en stump markstensgærde mellem hospitalet og den nordvestre låge, er kirkegården omgivet af hvidtede, teglhængte mure. Ældst, antagelig middelalderlig, er nordsidens vestre del mellem hjørnet og lågen ud for kapellet. Den er af marksten, suppleret med munkesten, og bærer vidnesbyrd om adskilligt flikkeri; på et stykke ud for kapellet er der munke og nonner som afdækning. Sydmuren mellem hovedindgangen og udvidelsen samt nordmurens østligste del er muligvis samtidige, idet begge har indvendige, fladbuede blændinger, der i syd adskilles af nyere støttepiller. Et stykke af nordmuren umiddelbart øst for præstegårdslågen er omsat 1886 med små sten. Østmuren er 1926 af hensyn til færdslen på sognevejen indrykket nordøst for portalen⁷ og fremtræder nu som en lav, hvidkalket mur over høj, blank sokkel af kløvsten.

Inden for hovedindgangen står to store lindetræer, og et tilsvarende par på kirkegårdens søndre del kan have flankeret en låge i den sydmur, som forsvandt 1868.

Hovedindgangen i sydøst er en køreport med rustikmurede piller fra tiden 1750-1850. Pillerne har pyramideformet sandstensafdækning og krones af topkugle. Porten flankeres mod nord af fladbuet fodgængerlåge og har mod syd haft en tilsvarende åbning, der nu står som udvendig blænding. Det er muligt, at muren med lågerne er levn af en ældre portal, hvis køreport er moderniseret. Jerntræmefløjene stammer fra o. 1923⁷.

I nordmuren ud for kapellet er der en muret låge, kronet af tinder og med fladbuet, udvendigt falset åbning; brunmalet dørfløj af træ. Nordligst i vestmuren er der en tredje muret låge med fladbuet, indvendigt falset dør, lukket af jerngitterfløj. Denne indgang blev benyttet af de kirkegængere, som kom ad stien fra Kvarmløse. Det er muligt, at de nuværende murede låger er identiske med de tre, som omtales 1661⁸.

Bygninger m.m. på kirkegården. En bygning vest for kirken, hvis vestre langside ligger i flugt med kirkegårdens vestmur, er identisk med det *hospital*, der 1743⁹ siges at være oprettet som stiftelse for syv fattiglemmer af justitsråd Just Valentin Eichel, ejer af Åstrup fra 1736. Den

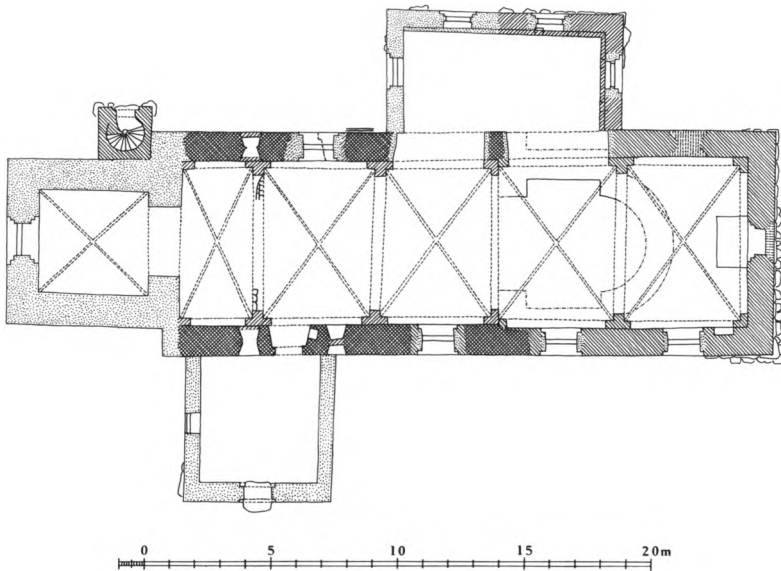

Fig. 2. Plan. 1:300. Målt af MB 1959, tegnet af HJ 1980. Signaturforklaring s. 9.—*Ground-plan. Key on p. 9.*

Fig. 3. Ydre, set fra syd-
øst. LL fot. 1976. — *Ex-
terior seen from the south-
east.*

hvidkalkede bygning, der 1973 overgik i kirkens eje og nu fungerer som privat beboelse, har teglhængt sadeltag og en gesims, svarende til gesimserne på kirkens tårn og våbenhus fra 1725. - *Ligkapellet* i nordvesthjørnet er opført 1896¹⁰ af kommunen og står hvidkalket med kamtakkede gavle i nord og syd. I nordenden er indrettet toilet og redskabsrum som erstatning for det 1906⁷ opførte *†nødtørftshus* og *†brændelseskur*, der endnu i 1960'erne lå i nordvesthjørnet.

- 1922⁷ anlagdes brolagt *fortov* omkring tårnet.

Kirken er et langhus med tre tilbygninger: kapel, våbenhus og tårn. Flankemurene i langhusets vestre del hidrører fra skibet i en bygning, som rimeligvis er opført i 1100'rne. Det hertil hørende kor med apsis afløstes i 1400'rne af langhuskor, mens nordkapellet antagelig stammer fra 1600'rnas sidste fjerdedel og rummer levninger af et senmiddelalderligt sakristi. Våbenhuset og tårnet opførtes 1725, da et ældre tårn, hvis trappehus er bevaret, var styrtet ned. Orienteringen afviger mod syd.

Det nedrevne *†kors* nordmur med korbuevange og ansats til apsis påvist 1968 og angav

et rum, hvis udstrækning i øst-vestlig retning har været påfaldende beskeden¹¹. Murens to bevarede skifter var af *frådsten*, som lå direkte på jorden uden fundament. Skibets mure er af frådsten og hviler på en *sokkel*¹², som 1968 påvist 50 cm under jordsmonnet lige vest for nordsidens kapel. Den 30 cm høje sokkel, hvorunder der heller ikke fandtes fundament, bestod af en 13 cm høj skråkant over fremspringende plint. Frådstenene, hvis indhold af jernoxyd stedvis giver en rødlig farve, er lagt i nogenlunde regelmæssige skifter, hvis højder svinger omkring 10 cm. De store kvaderlignende sten, som bl.a. er genanvendt i overvæggen af langhuskorets gavl, stammer antagelig fra det nedbrudte kors hjørner. Murene har både ud- og indvendig stået dækket af en puds, der i det indre var hvidt. Murhøjden er i nord 5 m fra soklen til den sekundære falsgesims.

Døre og vinduer. Syddøren er bevaret og i brug, mens den tilmurede norddør kan være ødelagt ved en reparation af murværket; dog er den indre åbnings østre vange påvist 1968. En stor frådstenskvader med skråfas, som nu hen-

ligger i hospitalets have, må stamme fra kirken norddør. Den høje, slanke syddør er af normaltype med udvendig rundbue (ca. 230x106 cm) og en indre åbning, hvis smigede karme bærer vandret afdækning af planker. I østre karm er indhugget en uregelmæssig rundbuet *niche* (42x44 cm, 38 cm dyb), formentlig til *vievandskar*¹³, hvis bund er 40 cm over nuværende gulv. Skibets langmure har hver haft tre vinduer, det ene vest for dørene. Både i nord og syd er vestvinduet delvis bevaret, og i syd tillige det midterste vindue, umiddelbart øst for døren. Sidstnævnte, der er tilmuret i lysningen, måler udvendig (hvor højden er reduceret) 150x81 cm, indvendig 175x83 cm; lysningen er 113x47 cm og sidder 53 cm fra indre murflugt. Sydsidens vestre vindue er delvis ødelagt, og bueslaget borttaget i forbindelse med åbningens sekundære funktion som dør til skibets loft. Af nordsidens midterste vindue, som delvis er borttaget ved indsætning af den nuværende åbning, anes østre halvdel udvendig. Omridset af det tilmurede vestvindue måler ca. 160x88 cm, og buens issepunkt sidder ca. 65 cm under gesimsen. Over hvælvet står vinduet åbent i indtil 90 cm.s højde, og her ses buestykket af omhyggeligt tildannede kilesten. Åbningens største bredde er 85 cm, mens selve lysningen, 56 cm inden for murflugten, er 45 cm bred. Her sidder den oprindelige *vinduesramme*, hvis synlige øvre halvdel består af tre stykker træ, sammenbladet og fornaglet med trædyvler. Rammen har udstemninger til et sprossekor, og i den udvendige glasfals er der sømrester.

Indre. 1968 påvist indendørs for syddøren levn af det oprindelige *gulv*, som var lagt af fed kalkmørtel. Samtidig konstateredes, at skibets vestende havde haft et højereliggende (7 cm) frådstensgulv, som tilsyneladende var skilt fra den øvrige del af skibet ved en *†skrankemur?* med østvendt »facade«, hvoraf enkelte frådstenskvadre var bevaret i syd. Et sådant *podium* kendes fra andre kirker, f.eks. Butterup (s. 61), hvor det er tolket som kirkejejerens plads. Arrangementet synes bibeholdt efter udlægningen af et sekundært gulv af røde teglfliser, som fremdroges ud for nordre hvælvpille. Skibets

†loftsbjælker synes at have hvilet på murkronen, som ikke er forhøjet, men repareret i syd med to skifter munkesten.

Tilføjelser og ændringer. Indbygningen af skibets tre *hvælv* er formentlig sket i 1300'rne, jfr. kalkmalerier. De spidse hvælvbuer består af helstens skjoldbuer og halvandenstens gjordbuer uden vederlagsmarkering, mens ribberne er kvartstens og let tilspidsede mod vederlagsniveau. På grund af dørens placering er vestfaget usædvanlig kort. Det mangler skjoldbue i vest og er muligvis ombygget efter tårnsammenstyrtningen 1725; det adskiller sig tillige fra de to øvrige hvælv ved kraftige overribber.

Langhuskoret kan være opført allerede o. 1400. Murene hviler på en markstenssyld, der springer kraftigt frem i øst, hvor terrænet falder. Materialet er munkesten i munkeskifte, suppleret med genanvendte frådsten fra det nedrevne kor. Åbne bomhuller sås endnu 1910 i øst og nord. Flankemurenes falsgesims er sekundær, men i nord er et savskifte synligt lige under gesimsen. Østgavlen har kamtakker og en blændingsudsmykning bestående af seks spidse højblændinger, af hvilke de to midterste er tæt sammenstillede. De spidsbuede og falsede vinduer er tilmuret i nord og delvis i øst, mens sydsidens fortsat er i brug. Her synes lysningen dog udvidet ved indsætning af de nuværende trækarme. I syd-muren tæt ved østhjørnet ses en fladbuet *gemmeniche*, der måler 90x70 cm i murflugten og sidder 85 cm over nuværende gulv. Korets to hvælv er udformet som gentagelser af skibets. Det har tydeligvis knebet med at bringe dem i harmoni med vinduerne, hvis stik i syd skæres af skjoldbuen; alligevel behøver hvælvene ikke at være sekundære tilføjelser, omend der kan være forløbet nogen tid, inden denne del af ombygningen fuldførtes. I sydsiden af skibets østfag indsattes et vindue svarende til korets, men betegnende nok uden at geråde i konflikt med væggen skjoldbue.

(†) *Sakristi?* I nordkappellets østre halvdel indgår rester af en senmiddelalderlig tilbygning, formentlig det sakristi, hvis tag ønskedes om-lagt på begge sider i 1663-64⁸. Sakristiets østre flankemur og gavlen er bevaret indtil ca. 1,6

Fig. 4. Indre, set mod øst. LL fot. 1976. — *Interior to the east.*

m.s højde, der markeres af et spring i kapellets indvendige vægge. Murene, som hviler på en syld af marksten, er af munkesten i munkeskifte, og 1968 påvistes små fladbuede gemmenicher, to i hver af de bevarede vægge. Spor af den østre vange i sakristiets kordør sås i resterne af fundamentet fra langhuskorets nedbrudte nordmur, hvor døren skønnedes at være sekundær.

Nordsidens *kapel* er opført mellem 1673³ og 1738¹⁴, snarest engang i 1600'ernes sidste fjerdedel. Førstnævnte år fremsatte præsten begæring om, at der måtte gøres en udbygning, et kapel, »for at menigheden kunne få rum«, men først 65 år senere omtales kapellet eller »den nye kirke«. Som ovenfor beskrevet har man udvidet en ældre tilbygning, sakristiet, hvis vestmur nedbrødes, mens gavlen forlængedes mod vest

med indvendigt spring i murtykkelsen. De nyopførte mure hviler på en markstenssyld, der i øvrigt ligger lavere end under det gamle sakristi¹⁵. På taggavlens inderside ses materialet at være røde mursten af vekslende størrelse (til dels genanvendte munkesten), lagt i skifter uden regelmæssig skiftegang og stedvis suppleret med frådstensbrokker fra skibets gennembrudte nordmur¹⁶. Flankemurene har falsgesims, og i den glatte taggavl, som krones af 13 kamtakker, er der to rektangulære lyssprækker under cirkelglug. De kurvehanksbuede vinduer er udvendigt falsede. Gulvet hæver sig to trin (ca. 30 cm) over skibet, det flade loft står gipset, og forbindelsen mellem kapel og skib sker via to arkader, af hvilke den østre er rundbuet og en anelse lavere end den vestre, hvis spidsbue følger skibets skjoldbue.

Tårnet er opført 1725, umiddelbart efter nedstyrtning af det ældre tårn først på året¹⁴. 16. april gav kirkeejeren, generalløjtnant Gregers Juel befaling til genopførelse og hidkaldte de to københavnske muremestre, Lars Erichsen og Søren Sørensen, begge velkendte fra nordsjællandske rytterdistriktskirker¹⁷. Selve arbejdet udførtes på 13 uger af 15 karle under ledelse af mestersvend Svend Erichsen¹⁸. Uden arkæologiske undersøgelser er det vanskeligt at afgøre, om det nuværende tårn rummer levn af forgænger. Omtalen af kampestensgrunden i regnskaberne tyder imidlertid på, at der er tale om en fuldstændig nybygning, som foruden det gamle tårn har borttaget skibets sydvestre hjørne. Alene nordsidens senmiddelalderlige *trappehus* er bibeholdt. Det er af munkesten i munkeskifte over markstenssyld og har halvtag over sekundær¹⁹ falsgesims i nord. Den fladbuede underdør sidder i spidsbuet spejl, og den murede spindel har loft af næsten vandrette binderstik. Trappen har lyssprækker i nord og vest (med trappestik) og udmunder nu ved fladrundbuet overdør.

Det nye tårn er bygget af store mursten iblandet enkelte frådsten og hviler på en sokkel af granitkvadre. Endnu i begyndelsen af århundredet stod bomhullerne udvendig åbne. En stejl, spidsbuet arkade, svarende til skjoldbuerne i skibets vestre fag, giver adgang til tårnrummet, hvis falsede vindue har spidsbuet, nærmest spærstikformet afdækning. Hvælvet hviler på forlæg i murene og har kvartstensribber, der spidser til mod vederlagspunktet; overribber. Adgangen fra det gamle trappehus til mellemstokværket sker gennem en fladbuet dør. Det høje mellemstokværk belyses gennem tre kurvehanksbuede åbninger: et større, udvendigt falsat vindue i vest samt to mindre glugger i nord og syd, udvendigt falsede, indvendigt smigede. Fra mellemstokværket ses, at tårnets østmur ligesom mod skibets loft har fortandinger til udmuring af hvælvlokker. Klokkestokværket har til alle fire verdenshjørner to tæt sammenstillede, fladrundbuede glamhuller, der er dobbeltsidigt falsede og udvendig kronet af lille cirkelblænding. Flankemurene afsluttes af

gesims bestående af kvartrundstaf mellem platter. De øst-vestvendte, kamtakkede gavle prydes af ni fladbuede højblændinger, af hvilke hveranden udgår fra cirkelblænding i fodlinjen; den midterste blænding har to slanke lyssprækker. På sydsiden under glamhullerne danner store skønskriftbogstaver af smedejern initialerne »GJ« og »WJ« for Gregers Juel og hustruen Wibeke Juel. Tilsvarende er opførelsesåret »Anno 1725« angivet på vestsiden.

Våbenhuset på sydsiden er opført af mursten. Det rummer antagelig rester af den forgænger, som ødelagdes ved tårnets sammenstyrtning 1725, men er i sin nuværende skikkelse resultatet af Svend Erichsens og hans folks arbejde¹⁴. Detaljerne, såsom flankemurenes gesims, den kurvehanksbuede, dobbeltsidigt falsede dør og blændingsgavlen, er da også i nøje overensstemmelse med tårnets. Bjælkeloftet er først indlagt efter 1803²⁰, og vestsidens spidsbuede vindue stammer fra 1887⁷. - †*Våbenhus* omtales tidligst 1665-66⁸.

Det †*tårn*, som styrtede ned 1725, havde længe givet anledning til bekymring. Således underkastedes det 1663-66⁸ en række reparationer: først de to »hovedpiller« (støttepiller?), som var revnede, dernæst fornyedes to lofter, og endelig skalmurede Jens muremester, Roskilde, syd- og vestsiden samt ommurede seks kamtakker i syd med ny beklædning af bly. Alligevel omtales tårnet 1673³ som værende revnet, og både præst og muremester frygtede, at det ikke kunne istandsættes, men måtte nyopføres. Det bevarede, senmiddelalderlige trappehus må ud fra sin placering (jfr. Sønder Jernløse s. 135) opfattes som en tilføjelse til et ældre tårn.

†*Tagrytter*. 1758 berettes, at kirken indtil 1725 havde et »lille spir« (til to klokker) midt på kirkens tag²¹. Ved en storm natten efter tårnets fald blev spiret drevet over til den ene side, hvorefter Gregers Juel gav ordre til spirets nedtagning. 1661-62⁸ anskaffedes bly til spiret.

Eftermiddelalderlige reparationer og ændringer. Byggearbejderne efter tårnets fald 1725 omfattede tillige to hvælvinger¹⁴, formentlig tårnets og skibets vestligste (begge med overribber) samt en stabilisering af skibets to vestligste fag,

Fig. 5. Indre, set mod vest. LL fot. 1976. — *Interior to the west.*

hvor der er ankerbjælker af træ. Ved den omtalte storm natten efter tårnets fald skal kirkens tag have mistet sin beklædning af bly. Den må dog være blevet oplagt igen, for 1803²⁰ siges kirken at være blytækket, bortset fra tårn, trappehus og 3-4 alen af kirken, som er med stentag. 1817²² gennemgik kirken en hovedistandsættelse, men året efter hærgedes den af en brand, der bredte sig fra den nærliggende degnebolig. For bygningsens vedkommende medførte ildsvåden, at taget måtte fornyes; kirkeejeren fik tilladelse til at benytte det smeltede bly og lod opsætte nyt tagværk med stentag. De spidsbuede, afsprossede trævinduer, som er indsat i samtlige vinduesåbninger, stammer antagelig fra tiden o. 1850; tilsvarende vinduer er benyttet i annekskirken. Samtidig hermed er formentlig et spidsbuet, falset vindue i skibets nordside.

Tagværkerne er nyere, af fyr, og stammer antagelig i hovedsagen fra istandsættelsen efter branden 1818.

Kirken står nu hvidkalket ude som inde og med tage af røde vingetegl. Ved istandsættelsen 1968-69 er der lagt nye gulve i langhus og kapel. Korets østligste fag er hævet et trin og har gule, kvadratiske fliser; samme materiale, men lagt i cement, er benyttet i midtgangen, mens der i stolene og til tårnummets podium er brugt trykimprægnerede brædder. I kapellet, hvis vestre del indtil 1968 lå et trin lavere, er der tilsvarende gulve af fliser og brædder. I våbenhuset ligger grålige Ølandsfliser. - 1885¹⁰ omtales en ovn, og 1893 opsattes en kakkelovn. 1909 opstilledes kalorifere, som 1932⁷ fornyedes. Ved seneste restaurering installeredes et varmlufts anlæg.

KALKMALERIER

Under kirkens istandsættelse 1968 fremkom malerirester i langhusets vestlige dele (det oprindelige skib), dels levn af væggenes romanske udmaling, dels spor af gotiske hvælvedekorationer. Fundet undersøgt af Robert Smalley, der 1970 konserverede det eneste bevaringsværdige billedfragment over syddøren, mens de øvrige spor atter overhvidtedes.

O. 1150-1200 har kirkens vægge faet en udsmykning, der nu kun repræsenteres af det omtalte billedfragment samt en række aldrig tildækkede spor på overvæggene, heriblandt en *skitse*, østligst på skibets sydvæg. Skitsen, der er udført på den hvidtede, senere pikhuggede murpuds og delvis afdækket på grund af nedfalden maleripuds, viser et profilvendt djævlhoved (fig. 6) med strittende hår og åben mund foruden antydning af overkroppen med lange, udstrakte arme. Billedets placering i umiddelbar nærhed af skibets nedrevne østvæg forstås bedst, når man antager, at det har tjent som forlæg for maleren under arbejdet på en helvedsfremstilling sydligst i det dommedagsbillede, den nedrevne *†riumfvæg* følgelig må have haft²³.

Sydvæggens billede (fig. 7, 8) viser Kongernes tilbedelse. Den tronende Maria med barnet er i hovedsagen skjult bag hvælvet, mens billedet af kongerne er bevaret, bortset fra østre del for enden. De tre konger bevæger sig i knæløb med åbne, kasselignende gaveskrin rakt frem og virker som gentagelser af en og samme model, bortset fra at den bageste konge er skægløs. De karakteristiske spidse huer har farvet bort ligesom jakkeærmet, der er synligt under den halvlange kappe med skulderspænde. Benklæderne er strømpelignende bukser. Scenen udspilles i det indre af en fornem bygning - kirke eller paladshal - gengivet som en arkitekturkulisse med karakteristisk sammensmeltning af eks- og interiør: først det ydre af et tårn, dernæst bygningens indre med arkader, båret af piller, som smykkes af korintiske søjler med marmorerede skafter omslynget af spiralbånd. Over arkaderne bygningens tag med omhyggeligt mønstrede fliser.

Østligst på søndre overvæg skimtes et hjørne af væggens første billedfelt (jfr. fig. 6). Toppen af et kampanilegnende tårn samt et teglhængt sadeltag svarende til arkitekturen i Helligtrekongersbilledet viser, at den person, hvis glorie er delvis synlig, befinder sig i et interiør. Hvis sydvæggen har været helliget fremstillinger af Jesu fødsels- og barndomshistorie, har dette første interiør formentlig dannet ramme om Bebudelsen.

Skibets billedrækker krones af en perspektivisk mæander, opbygget over et net af kvadrater og indrammet af stribede bånd. Denne kronfrise er delvis synlig over de tre konger, ligesom der er fragmenter på overvæggene både i syd og nord. Et brudstykke af lavfrisen afdækkedes i syd og viste en mæanderfrise med lille firkløverblostm i cirkel²⁴. Vinduesåbningerne markeres i murflugten med afstribede bånd svarende til kron- og lavfrisens (jfr. fig. 8). I sydvæggens midterste vindue samt nordvæggens vestligste er bevaret levn af indersmigens udsmykning med tilsvarende randstriber. Under istandsættelsen af sydsidens vindue påvistes omrids af en ornamentalbort med geometrisk mønster bestående af cirkler og kvadrater, førstnævnte med korsblomst²⁵.

Malerierne er udført på et ca. 4 mm tykt lag glittet puds, opsat på den hvidkalkede vægpuds, som er pikhugget af hensyn til maleripudsens indbinding (jfr. fig. 6). Den omtalte *skitse* er malet med dodenkop, men herudover påvistes en sort fortegning under istandsættelsen af Helligtrekongersbilledet. Både på søndre og nordre væg ses en vandret linje indridset i vægpudsens i højde med overgangen fra billed- til kronfrise. Linjen markerer kronfrisens højde og har tjent som vejledning ved en etapevis opsætning af maleripudsens i overensstemmelse med inddelingen i vandrette friser²⁶. Den etapevise opsætning markeres endvidere af stødfuger og antyder en klassisk freskoteknik. Malerierne er imidlertid udført i en blanding af fresko- og secco-teknik, idet bundfarverne er malet al fresco, enkeltherne al secco.

Farverne er rødokker (klædningsstykker, bygningsdetaljer, friser og randstriber) og gul-

Fig. 6. Djævel. Skitse under romansk kalkmaleri på skibets søndre overvæg (s.284). LL fot. 1976. — *Devil. Sketch under, the romanesque wall-painting on the south wall of the nave above the vaults.*

Fig. 7. Kongernes tilbedelse. Detalje af romansk kalkmaleri på skibets sydvæg, sml. fig. 8 (s. 284). Robert Smalley fot. 1970. — *The Adoration of the Magi. Detail of romanesque wall-painting on the south wall of the nave (cf. fig. 8).*

okker (kamation, gaveskrin, glories); sidstnævnte undertiden blandet med hvidt (tårnets aftøninger), der i øvrigt benyttes til detaljer, såvel fysiognomiske som arkitektoniske og ornamentale. Billedbaggrunden har overalt været blå (lapis lazuli), der ligesom den grønne farve (detaljer i dragter og friser) er malet over en sort undermaling af kønrøg.

Malerierne skyldes et værksted, som har arbejdet både i Skåne og på Sjælland²⁷.

†*Kalkmalerier.* 1) O. 1350-1400 har hvælvekapperne i det oprindelige skib (langhusets tredje og fjerde fag) faet en udsmykning, bestående af sorte, tredelte krabbeblade langs skjold- og gjordbuer samt røde trekløverblade langs ribberne. Nært beslægtet hvælvornamentik kendes fra Bregninge (Skippinge hrd.) og Højby (Ods hrd.). - 2) Et senmiddelalderligt individualskors, orange og 40 cm i tv., fremkom under afdækningen nedenfor Helligtrekongersbilledet.

INVENTAR

Øversigt. Af middelalderligt inventar ejer kirken et par sengotiske stager og et korbuekrucifiks; dørløjen til våbenhuset er kun lidt yngre, mens prædikestolen er skåret 1599. En brand 1818 beskadigede dele af inventaret, hvorefter i hvert fald altertavlens malerier og stolestaderne fornyedes. Siden 1870, da kirken fik sin nuværende alterprydelse, et marmorrelief efter Thorvaldsens fremstilling af Kristus i Emmaus, står altertavlen fra o. 1600 i anneksskirken. Hertil blev også en oblatæske fra 1695 overført, da Soderup kirke en menneskealder senere fik en ny foræret. I øvrigt er anskaffelser af inventar i høj grad forløbet parallelt i de to kirker, jfr. oversigten til Kirke Eskilstrup.

Alterbord, middelalderligt, af munkesten, vistnok i munkeskifte, muret op ad østvæggen. Nuværende mål, 200x122,5 cm, højde 111 cm. 1926 konstateredes, at forsiden, der har udglattede, ubehandlede fuger og står berappet, gentagne gange var hvidkalket og følgerig må have

Fig. 8. Kongernes tilbedelse. Romansk kalkmaleri på skibets sydvæg (s. 284). LL fot. 1976. — *The Adoration of the Magi. Romanesque wall-painting on the south wall of the nave.*

Fig. 9. Kristus i Emmaus. Alterprydelse af marmor efter Thorvaldsens relief fra 1839 (s.287). LL fot. 1976. — *Christ at Emmaus. Altar ornament of marble after Thorvaldsen's relief*

stået frit, før en ca. 40 cm dyb påmuring af munkesten i usikker skiftegang blandet med romanske frådrenskvadere tilføjedes. Samtidig er de to øverste af det oprindelige bords skifter ommuret. I sydsiden, 46 cm fra væggen, ses en *niche*, hvis trappestikformede åbning måler 52x32 cm, dybde 59 cm. I bordets overside findes en næsten kvadratisk *helgengrav*, ca. 29x ca. 28 cm, dækket af en gråspættet, rødlig Ølandskalksten, og nu skjult af alterbordspladen. Graven havde tidligere været åbnet og rummede kun rester af blykapslen.

Alterklæde, 1900'rne, af grøn silke, kantet af guldgaldon, med latinsk kors. †*Alterklæde*. Et rødt fløjsklæde med initialer og årstal »M K 1818« for Marie Koefoed afløste formentlig det mørkerøde klæde, der 1803 benævntes meget gammelt²⁰. 1838 forsynedes altret med et nyt, sort fløjsklæde¹⁰.

Som *alterprydelse* tjener et marmorrelief, 124x156,5 cm, forestillende Kristus i Emmaus (fig. 9), udført efter Thorvaldsens gipsrelief modelleret 1839 på Nysø til Jungshoved kirke²⁸; kopi i Nyord. Grevinde Dannemand til Åstrup lod det opsætte 1870 i stedet for den gamle

altertavle, som kom til annekskirken⁷. Oprindeligt sad relieffet i en ramme af træ, nu på loftet, udkåret som egeløv med Dannemands våben i midten og til siderne cirkelfelter med initialerne »FD« og »LD« for Frederik og Louise Danne-mand (sml. orgelpulpitur).

Den tidligere **altertavle* fra o. 1600 står i Kirke Eskilstrup (s.d.).

Altersølv. Kalk (fig. 11), nu 21 cm høj. Fod og skaft er fra 1500'ernes anden halvdel (jfr. våben på foddungerne), mens bægeret og knoppen formentlig udførtes 1662⁸. Lav, sekstunget fod med profileret standkant og hvælvet fodplade; ved overgangen til skaftet profilled. Af rudebos-sernes graverede indskrift: »Ihesus« fremgår, at knoppen sidder omvendt. Over- og undersidens tunger har graveret bladværk. På en af foddungerne er fastgjort et lille, støbt krucifiks; på to andre ses to par graverede våbener for Banner og Rosenkrantz, Skeel og Krabbe. Initialerne »OB« for Otto Banner, †1585, og »IS« for hans hustru, Ingeborg Skeel, †1604, sidder mod sædvane over hans fædrene og mødrene våbener. Et mesterstempel, under bægerets mundingsrand, for Carsten Lauridsen, København (Bøje

Fig. 10. Alterstage (s.288). LL fot. 1976. — *Altar candlestick.*

161)²⁹, tillige med endnu et stempel, som enten er et mislykket mesterstempel eller to oven i hinanden, må stamme fra 1662.

Disk, samtidig med kalkens bæger, tv. 18 cm. På fanen graveret cirkelkors, under bunden to stempler som kalkens, men mere slidte.

Oblatæske (fig. 13), fra o. 1700, oval, 9,5x 10,5 cm, højde 4 cm, skænket af Christiana Eichel (sml. †kisteplade). De lodrette sider har drevne blomsterranker, mens låget viser en slagscene. Bundens og lågets kant er bølglet. Under bunden primitivt graveret skriveskrift: »Christiana Eichel me obtulit in usum sacrum Ecclesiae Soderupensis P. Wøldike« (C. E. skænkede mig til Soderup kirkes hellige brug)³⁰. Desuden oldermandsranke og tre stempler: cirkulært mestermærke med C hvori stjerne, vist-

nok for et medlem af slægten Anthoni, muligvis Hans Christoph (mester 1671, †1690), Augsburgs bymærke og et udslidt mærke³¹.

**Oblatæske*, fra 1695, skænket til Soderup kirke dette år, er nu i Kirke Eskilstrup (s. d.).

Alterkande, 1885³², af plet. Under bunden tre stempler: MH i rektangel, P i oval og to tårne. †*Alterkande* bestiltes 1844; da den var for lille, blev den leveret tilbage til kirkeejeren, og en anden af passende størrelse og ukendt materiale anskaffedes 1846¹⁰. En alterkande af tin (fra 1846?), som brugtes inden pletkandens anskaffelse, fandt senere anvendelse ved dåben (se dåbskande). 1862 opregner inventariet den blandt de ting, der opbevaredes hos sognepræsten³³.

Skål, af kongeligt porcelæn, hvid med guld-kors.

Sygesæt (fig. 12), skænket 1811, bestående af oval kalk, 9 cm høj, med oblatgemme under bunden, tilsvarende disk og glasflaske, som passer i kalkens bæger. Sættet opbevares i samtidigt, læderbetrukket *futteral* og svarer nøje til sygesættet i Slingerup fra 1782³⁴, som er udført af Københavnmesteren Andreas Holm. Han var født 1735, første kendte arbejde er fra 1771. På oblatgemmaets låg graveret skriveskrift: »Söderups Kirhe (!) 1811 K«. En cirkulær plade, der danner bund i gemmet, er forsynet med fire stempler: rektangulært mestermærke med AH for Andreas Holm (Bøje 596), Københavnsmærke 1743, gardeinmærke for Peter Nicolai von Haven (1729-49) og et ikke identificeret mærke med tre lodrette streger. Sidstnævnte kan være rester af et oprindeligt mestermærke, som kun er blevet delvis fjernet af Andreas Holm, der, således som det er tilfældet her, ofte anvendte bunde fra ældre sølvtoj, hvor han fjernede mestermærket³⁵. Den ovale disk har under bunden mestermærke som kalkens. Et †sygesæt opregnes i inventariet 1663⁸.

Alterstager (fig. 10), sengotiske, o. 1550, 38,5 cm høje, med profileret fod- og lyseskål, cylinderformet skaft, der brydes af tre flade skaft-ring. I lyseskålens bund tre små huller. Beslægtet med stagerne i Ågerup. 1842 var alterstagerne forsynet med hvide †*blikforme* forestillende

Fig. 11-12. 11. Alterkalk (s. 287). LL fot. 1976. — *Altar chalice*. 12. Sygekalk med vinflaske (s. 288). LL fot. 1976. — *Chalice for the sick with wine bottle*.

lys⁴⁵. Syvarmet *stage* (Titusstage), svarende til Kirke Eskilstrups, skænket 1932.

†*Alterbøger*. Inventariet 1662⁸ opregner Frederik II.s bibel in folio, en ny bibel, som i næste års inventarium benævnes »en liden Reseni«, dvs. Hans Poulsen Resens bibel fra 1607, et gammelt graduale, en gammel salmebog, et manuale³⁶ og en Luthers postil. 1663 nævnes en alterbog, foræret af salig Niels Nielsøns enke, beslæt med sølv⁸.

†*Messehagler*. 1662 ejede kirken foruden en gammel messehagel en ny, af fløj, med kniplinger og et støbt sølvkrucifiks samt våben⁸.

Font, fra 1938, af granit, hugget af Kaj Louis Jensen, med tilhørende *dåbsfad*, af bronze, af samme kunstner. I første fags nordvesthjørne. Den tidligere *font*, fra 1850³⁷, af sortmarmoreret kalksten, ligger på loftet. Den er 88 cm høj, kummens tv. 45 cm. På firdelt fod står balusterformet skaft, som bærer skålformet kumme.

- Et nyere dåbsfad³⁸, af messing, er siden 1943 udlånt til Tølløse Missionshus.

Dåbskande manglede 1862¹⁰, fra 1885 brugtes den tidligere alterkande af tin. 1896 trængte den

Fig. 13. Oblatæske (s.288). LL fot. 1976. — *Wafer box*.

Fig. 14. Korbuekrucifiks (s. 290). LL fot. 1976. — *Chancel arch crucifix.*

til at repareres og blev det muligvis⁷. Den kan tænkes at være kommet til Kirke Eskilstrup.

Alterskranke, 1968, tredelt, med grønmaledede jernstandere og sort håndliste. Den afløste en skranke af eg, udført 1926 efter H. G. Skovgaard's tegning⁷. Før denne var en halvrund skranke fra o. 1825-50, af træ, med glatte rundstokke.

Korbuekrucifiks (fig. 14), o. 1450-1500, på yngre korstræ af fyr. Den ca. 165 cm høje figur hænger i strakte, let skrå arme og holder hovedet næsten lige over kroppen. Flettet krone med små pigge af træ. Det kløftede skæg og håret er bølget, en lok hænger ned foran højre skulder og er skåret i et med denne og halsen; øjne og mund let åbne. Armene har stærkt markerede albueled, et blandt flere træk som genfindes på krucifikset i Dråby³⁹. Meget dybe armhuler, markerede ribben og vunde i højre side. Lænde-

klædets ene snip falder lige ned ved Kristi venstre side, mens den anden er stukket bag om klædet. Og kommer frem mellem lårene som en kort, bred snip. De store fødder er overlagte med højre fod øverst (tærne fornyet).

Korstræet stammer fra ny tid, mens evangelisttegnene synes udført sammen med en *†*korbuebjælke fra 1602. På baggrund af kartouche er symbolerne fremstillet over skjold hvorpå reliefskærne versaler: »S. Matthevs«, »S. Marcvs«, »S. Lvcas« og »S. Iohannes«.

Efter restaureringen 1968, ved Aage Sørensen, fremtræder Kristusfiguren lysegrå med forgyldt hår og skæg, lys grøn tornekrone og hvidt lændeklæde. Korstræet er dodenkop, evangelistsymbolerne forgyldte på gråblå kartoucher.

Ifølge præsteindberetningen 1758²¹ stod krucifikset på en *†*korbuebjælke med forgyldte bogstaver: »O! Magnum peccator opus Mors

mortua tune est, In ligno qvando, mortua Vita fuit. Niels Pedersen Holbech Sogne Præst I. P. L. P. Kirche Væрге Anno Domini MDCII«. Samme latinske indskrift sås på en ligeledes \dagger korbuébjelke i annekskirken, men i stedet for præstens navn og kirkeværgens initialer fulgte en dansk oversættelse og året 1601 (jfr. s.316)⁴⁰. 1910 hang krucifikset på skibets sydvæg, nu på tilbygningens nordvæg.

Prædikestol (fig. 15), med reliefskåret årstal 1599, nært beslægtet med Sønder Asmindrups fra 1602 (s. 194 med fig. 19) og antagelig med annekskirkens \dagger stol, hvorpå malet årstal 1601. Den enkle stol består af fire fag; på hjørnerne dobbelte, korintiske søjler med prydbælte hvori frugtklaser i højt relief. Postament og gesims har hjørnefremspring, postamentets med forskellige masker og diademhoved. Storfelterne rummer arkader med joniske pilastre og i bueslagene kassetteværk. I frisefelterne reliefskåret, latinsk versalindskrift begyndende i gesimsen: »(Et) in omnes gentes oportet predicari/evangelium Marc. XIII. v. X. an (no) 1599« (og evangeliet bør først prædikes . . . Mark. 13, 10)⁴¹. Småkonsoller bærer den fremspringende kronliste. Kramper fra en \dagger himmel ses endnu.

Stolen har siden 1968 en hvidgrå staffering med guld på lister og ornamenten og blågrå arkadefyldinger, undtagen den østligste, hvor en oprindelig lysebrun maureske-dekoration på sort bund er fremdraget. Opgang fra restaureringen 1968. 1910 var stolen egetræsmalet⁴² og stod ved sydvæggen, vest for tredje vindue, nu øst for andet.

Stolestader, fra 1800'ernes begyndelse, muligvis opstillet efter at 24 stole brændte 18 1 8⁴³, svarende til stolene i Kirke-Saaby, der også hørte under Åstrup⁴⁴. De to østfag har ovalt spejl på glatte pilasterskafter og i postamentet liggende ovalt, i topstykket rhombeformet. De øvrige gavle har en bred, kanneleret pilaster og er fladbuede foroven. En dør med spejlfyldning er bevaret østligst i begge sider. 1912 blev stolene omdannet af tømremester L. Hansen og malet af N. P. Jensen. Midtgangen blev gjort bredere, stolens sæder ligeså, og ryglænene fik hældning⁷. Ved restaurering 1952 ombyggedes ryg og

sæder atter. Siden 1970 står stolene hvidgrå, dog er de to østfags gavle lysegrå med enkel dekoration fra 1800'ernes begyndelse i rhomberne.

Indgangspanelerne har ligesom de to *paneler* mod øst sengotiske foldeværksfyldinger af forskellig bredde med rigt varierede, tætstillede stave. Hvidgrå som stolene.

\dagger *Stolestader*. 1665 repareredes 25 kvinde- og 24 mandsstole med nye rygstød og nyt gulv⁸. På en stol under pulpituret kunne man 1738 læse: »PPF« og »MIS« for sognepræsten Peder Pedersen Fick, kaldet 1652, og Maren ?. Stolen brugtes tidligere af præsternes koner, 1738 af degnesnes¹⁴.

Rester af en *degnestol* står i korets sydøsthjørne. Dens nuværende indretning stammer fra 1923⁷, da en tilsvarende præstestol i nordøsthjørnet fjernedes. De to stole, som kendes fra ældre fotografier, opstilledes samtidig med altersranken o. 1825-50. De dannedes af en

Fig. 15. Prædikestol, med reliefskåret årstal 1599 (s. 291). LL fot. 1976. —*Pulpit executed in 1599.*

kvartcirkulær skranke og højere oppe et gesimsbrædt, hvorpå gardinstang med grønne, nu hvide gardiner. Væggene i præstestolen var, i hvert fald siden 1898, beklædt med panel; 1907 repareredes trinene i præste- og degnestol⁷. Om ældre *†stole* opstillet sammesteds vides, at præstestolen 1842 havde en malet fremstilling af en knælende og bedende kvinde med en »Apollos harpe«⁴⁵.

1863 blev den *murede †bænk* i våbenhuset borttaget og erstattet af passende træbænke, der rimeligvis blev fornyet 1905⁷.

†Skabe. Et håndskrift⁴⁶ omhandlende »Soderups oc Eschistrups præstegaards rætte tilhøring oc eyedom« opbevaredes 1583 i Soderups kirkeskab, hvis placering eller udseende ikke er omtalt. 1665 betales fire mænd for deres ulejlighed med at syne kirkeskabene⁸. Et skab i koret, lige over for fonten, trængte til reparation 1837 og igen 1849, men blev 1850 bortskaffet¹⁰.

Pengeblok, 1800'rne, 78 cm høj, kvadratisk, med låge i forsiden. Fire vandrette jernbånd, hvoraf de to øverste sidder på lågen. Pengeslids i det jerndækkede låg. Dodenkopfarvet. 1894 trængte den til at blive malet og en *†indskrift* opfrisket⁷. 1910 i skibet, ved indgangspanelet, nu i våbenhuset.

En kasseformet, sortmalet *pengebøsse* fra 1800'rne, med to pengetragte i låget, svarende til den ibrugværende i Kirke Eskilstrup, ligger på loftet. To messingbøsser fra 1900'rne er henlagt i alterbordsnichen.

Dørfløje. 1) Fra 1500'nes begyndelse, mellem våbenhus og skib, nært beslægtet med dørfløj nr. 1 i Ågerup og nr. 1 i Søstrup (s. 176). Den består af fem brede planker, der mod våbenhuset er forsynet med profillister, som danner seks gange tre kvadrater. Som dekoration er anbragt store sømhoveder midt i alle felter, på alle listestykker og i deres skæringspunkter. I et af felterne er indriset: »I T 1716«. Samtidig *dørring* på cirkulær plade. På den anden side en *lås* med skudrigel fra 1600'rne og håndgreb. Dørens farve er mørk dodenkop. 2) 1725¹⁴, med flammering i sildebensmønster på ydersiden, hvor den er brunmalet. Indvendig dodenkop. Indgangsdør til våbenhuset.

Pulpiturer. I forbindelse med byggearbejder på tårn og våbenhus efter stormen 1725 flyttedes pulpituret¹⁴, formentlig til sidebygningens vestvæg, hvor det omtales 1842⁴⁵, og hvor det stod ved nedtagningen 1909⁷. Af ansøgningen om tilladelse til at fjerne det fremgår, at der på forsiden fandtes »vistnok ret tarveligt« billedskærerarbejde⁴⁷. Ved tårnummets vestvæg stod 1910 et orgelpulpitur fra 1870 med Danne-mands våben og »13. juli 1870« (sml. alterprydelse⁴⁸).

Orgel, bygget 1949 af I. Starup & Søn, København. Syv stemmer, én transmission, ét manual og pedal. Facade tegnet af V. Hardie Fischer. I tårnummet. *†Orgel*, bygget 1870 af Knud Olsen, København. Disposition: Manual (C-c^{'''}): Bordun 16', Gedakt 8', Gamba 8', Principal 4'⁴⁹.

Salmenummertavler, 1800'rne, til skydenumre, i hvidgrå rammer, i øvrigt sorte. Hvid fraktur-skrift: »Før Prædiken« og »Efter Prædiken«. Talbrikkerne sorte med hvide tal. Oprindelig var tavlerne forsynet med et lavt, udsavet topstykke, som ses på ældre fotografier og kendes fra Kirke Eskilstrup.

Kiste, 1800'nes første halvdel⁵⁰, 69 x 35 cm, højde 32 cm, inddelt i ti rum til salmenummerbrikkerne. Sortmalet. I tårnummet.

Kirkestævnetavle, 1800'nes første halvdel, lille, rektangulær, med rundbuet øvre afslutning. Sort med hvid skriveskrift: »I dag er her Stævn«. I præstegården.

†Præsterækketavle. 1903 omtales et par malede bliktavler med præsterækker på brystningen af pulpituret⁵¹.

†Billede af kong Frederik IV, der hang lige over for prædikestolen, ønskedes 1898 fjernet eller i det mindste anbragt på en mindre anstødelig måde, ikke som helgenbillede, men hellere i et forsamlingshus⁵². Samme anmodning fremsattes i Kirke Eskilstrup.

Lysekroner (fig. 16a), fra o. 1700, med otte stærkt nedadsvungne arme, hvorimellem små pyntearme med spir. Højere oppe endnu en række bruske pyntearme med kvindehoveder. Øverst rider Jupiter på ørnen, og over ham sidder ophængningsringen med to skæggede

mandshoveder (fig. 16b). Kronen hænger i led-delt smedejernsstang med forgyldte kugler mellem leddene. Det nederste smykkes af volutter med akantusblade; derpå er anbragt spejlmonogrammer for N(iels) B(enzon) og A(nna von) M(eulen)G(racht), der ejede Åstrup fra 1685 til 1708, desuden udstansede våbener, som nu er forgyldt. I andet fag. - I tilbygningen hænger to lysekroner fra 1900'rne, i barokform, og i skibet tre kogelamper tegnet af Poul Henningsen, ophængt 1968.

Hatteknager, 1800'rne, af træ, på øst- og syd-væggen i våbenhuset.

Tårnur, fra 1700'rne, døgnværk og timeslagværk. De to værker anbragt med akslerne i hverandres forlængelse i et med kiler samlet smedejernsstel (højde 96 cm, længde 106 cm, bredde 55 cm). Mod sædvane er gangværkets aksler længere end slagværkets (5 cm). Stokkedrev i hele uret. Parallele optræksudvekslinger på begge værker. Trætromler med hesteskoformede spærhager. Den oprindelige hagegang er udskiftet med en skiftegang, på hvis hjul: »Louv. KBHVN. 1870« og »F. Hansen«. Et ældre sæt stifter er på et tidspunkt fornyet med et sværere. Gammel ankeraksel og jernpendulstang, hvis oprindelige linse dog er ombyttet med en cylindrisk vægt. Spor af udveksling til stiv viser. Det nuværende viserværk nyere, måske af Louv ligesom viserne. Den kvadratiske *skive* med romertal sidder på tårnets østside ved foden af gavltrekanten. Slagværket konventionelt med tosidig udløsningsmekanisme, seks hammerløftstifter og blindfælg. Fornyet slagskive på siden af et hjul med udvendig tandkrans. Ny hammer. Da der i en af stallets stivere ses et jernværksstempel (ulæseligt), og da der ikke tidligere synes at have været spindelgang, stammer uret sandsynligvis fra 1700'rne. Den seneste, større reparation udført af Carl Petersen, København (messingplade).

Værket står i tårnets tagetage bag skiven i et gammelt, delvis bevaret urhus med tilhørende lodskakt helt ned til hvælvingen.

Uret synes at være identisk med et, der 1803 omtales som gammelt i Kirke Saaby kirke, og som 1820 tillodes flyttet til Soderup⁵³.

Fig. 16 a-b. a. Lysekrone (s. 292). LL fot. 1976. — *Chandelier*. b. Detalje af lysekrone. LL fot. 1976. — *Detail of chandelier*.

Et *†ur* nævnes allerede 1661⁸. 1803 og 1809 trængte det til reparation⁵⁴, men er formentlig kasseret til fordel for det nuværende.

Klokker. 1-2) 1724⁵⁵, støbt af Frederik Holtzmann, København. Den store klokke er 108 cm i tv.m., den lille 94,5 cm. Klokkerne er ens, med latinsk indskrift om halsen: »Gloria in excelsis deo me fecit Friderich Holzmann Hafniæ« flankeret af rige akantusranker. På legemet giver indskrift: »Anno 1724 haver den høyædle og welbarne her genneralmaiior Gregers Juell herre til Erichsholm og Aastrup daværende patron for Soderups kierche ladet denne klokke omstøbe«. På modstående side Juel-våben (stjerne over bølger) og patronens initialer. - Begge klokker er ophængt i vuggebomme.

†Klokker. Ved klokkeskatten 1528 afleveredes en klokke⁵⁶. En anden, der ifølge sin indskrift var støbt 1618 til Soderup, hang i hvert fald fra 1758 i Kirke Eskilstrup. 1664⁸ købtes reb til fire klokker; om to små, som hang i *†tagrytter*, til denne nedtoges 1725, haves ingen nærmere oplysning²¹.

Klokkestol, fra tårnets opførelse 1725, af eg, med dobbelte skræstivere; yngre overligger og reparationer.

GRAVMINDER

I forbindelse med opførelsen af en ny mur om kirkegårdens sydøstlige hjørne stødte man 1926 på en tom, middelalderlig *grav*. Den lå 220 cm nede og var 52 cm bred. Bunden var lagt i kalk, siderne dannedes af dobbelte rækker munkesten, der var stillet på højkant uden bindemiddel; den øverste del var ødelagt ved opførelsen af en tidligere kirkegårdsmur. Det fortaltes, at der var tale om Astrups gamle gravsted.

Epitafier. 1) (Fig. 17) 1596, signeret med bomærke, over den bekendte retslærde Herr Erik Krabbe. Opsat af hans svigersøn, Jacob Bjørn, gift med Anne Krabbe⁶³.

Han var gylden ridder, ligesom der var en lang række gyldne riddere på begge sider af hans anerække. Herre til Bvstrvp, Aastrvp, Bjørnholm. Han var højvis og meget nidkær råd i disse riger. Han var kongens lensmand til Lun-

denæs og det vendsysselske Aastrvp og såre retfærdig i disse len⁵⁷.

Han overgik alle i sin egen og den foregående tid i kraft af pligttopfyldende fromhed mod Gud, troskab mod kongen, kærlighed til fædrelandet, kyskhed mod sin hustru, nidkærhed i embede, retfærdighed i domme, al fin lærdom, grundig viden, praktisk virke, erfaring, veltalenhed i forskellige sprog, bevågenhed mod lærde studerende, godgørenhed mod fattige, omgængelighed i samtale, velvilje mod rådspørgende, sømmelig belevenhed og ærbar munterhed blandt venner, pålidelighed mod hver enkelt, med eet ord, ved dyd, godhed, fremtræden, dertil ved alle sjælens, legemets, lykkens gode gaver, så at han med rette bør anses og agtes som et fædrelandets lys, et dydernes mønster, den sande adels spejl og et sjældent eksempel for de efterlevende.

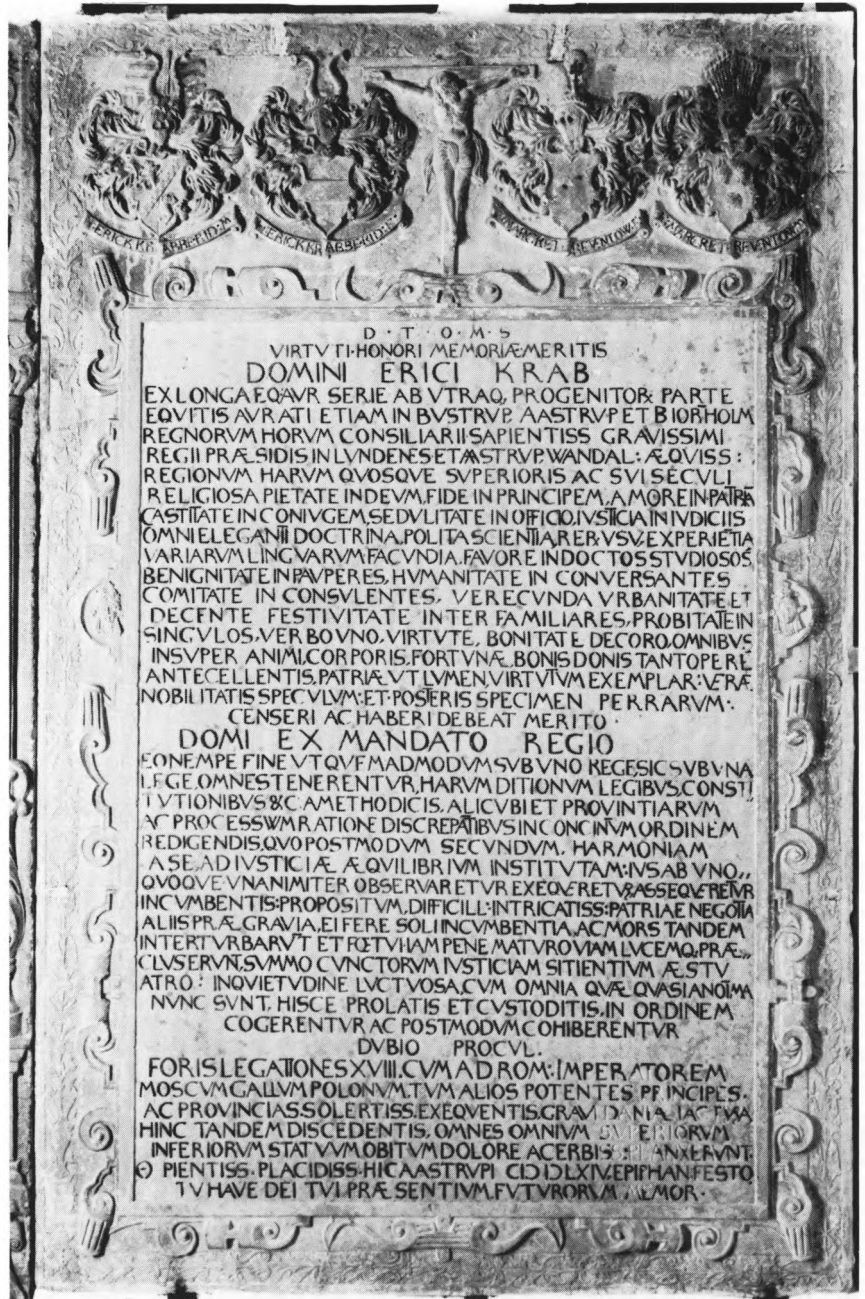
Herhjemme efter kongelig ordre stræbte han mod sit mål, nemlig at holde sig for øje, at ligesom alle skulle holdes under een konge, således under een lov. Det gjorde han ved at bringe samstemmende orden i disse egne love, anordninger med mere, som både ved provinsernes og processernes fremgangsmåde afveg fra metoderne andetsteds, for at retten derefter i overensstemmelse med den retfærdighedens ligevægtige samklang kunne blive iagttaget ensartet af enhver, kunne udøves og fyldestgøres.

De meget vanskelige og indviklede fædrelandets anliggender, som var tunge for andre, og som næsten alene påhvilede ham, og endelig døden, kuldkastede og spærrede vejen og lyset for det næsten fuldbårne foster, til største og sorteste savn for alle, der tørster efter retfærdighed, og med sorgfuld bekymring, da alle de ting, som nu er ligesom lovløse, derved at disse ting er fremdraget og sat i bås, kunne være blevet tvunget til orden og senere uden tvivl holdes i ave.

Udenlands bestred han 18 gesandtskaber, både til den romerske kejser, moskovitten, galleren, polakken, dels til andre mægtige fyrster og provinser.

Da han endelig til alvorligt tab for Danmark gik bort, blev hans død begravet af alle, af alle

Fig. 17. Epitafium opsat 1596, over Erik Krabbe, † 1564, med en stenhuggersignatur tilskrevet Odense-monogramisten, sml. fig. 22 (s. 294). LL fot. 1976. — Wall-monument from 1596 to the memory of Erik Krabbe 1:1564, with stone carver's monogram (cf. fig. 22).

højere og lavere stænder, med bitreste smerte.

Han døde fromt og stille her på Aastrup Helligtrekongersdag 1564.

Stræb mod din Gud, du, som kommer de nærværende og de kommende ting i hu.

Rektangulær, grå sandstenstavle, 236x154 cm. Den latinske indskrift med fordybde, udfyldte versaler inden for kartoucheramme er

epitafiestenens hovedprydelse. Langs den yderste kant er hugget akantusmontant i helt fladt relief. Øverst på stenen et krucifiks flankeret af Erik Krabbes mødrene og fædrene våbener og hans anden hustru, Margrete Reventlows, fædrene og mødrene våbener, jfr. fordybde versaler på skriftbånd: »H. Erick Krabbe .rid(der). m(ødrene)«, »H. Erick Krabbe. rid(der). f(ædre-

Fig. 18. Gravsten nr. 1 over Erik Krabbe, †1564, tegning af Søren Abildgaard (s. 296). NM2. — *Tombstone no. 1 to the memory of Erik Krabbe †1564.*

ne)«, »f(ru) Margrete Revendow. f(ædrene)« og »f(ru) Margrete Reventlow. m(ødrene)« (Rosenskrantz og Krabbe, Reventlow og Lange). På et lille nedhæng under den nedre kartouchesramme er indhugget et bomærke: N gennemskåret af vandret streg (fig. 22). Tilsvarende afslutter indskriften på Reventlowslægts gravtavle i Jordløse (Svendborg amt), som opsattes 1597 af Margrete Reventlow og hendes søster, Magdalene. Begge tavler tilskrives Odense-monogramisten (Jørgen stenhugger?)⁵⁸. Stenen har spor af broget staffering og forgyldning. På korets nordvæg.

2) Efter 1787. Studiosus her Henrich Styrck, *23. nov. 1714 i Dollfelde i Lolland, 1758 sognedegn i Soderup og Eschildstrup, gift 20. april 1759 med jomfru Magdalene Beck, *1724 i Kiøbenhavn, †30. okt. 1786; i 27 års kærligt ægteskab velsignet med en datter, Ingeborg, 7. febr. 1765; †3. april 1787. Opsat af deres svigersøn og efterkommer i embedet, Iver Hansen Weile. Grå kalkstenstavle, 87x102 cm, med fordybde, sortmalede versaler. I tårnbuens søndre vange.

†*Epitafier*. 1) 1696. Ane Pedersdatter, født i Quarremløse 2. juni 1656, †1. aug. 1688, 32 år, 5! uger og 4 dage gammel. Opsat af Hendrich Nelsen 1696. Og over Hendrich Nelsen, født i Hesle-Mølle 1649, †21. april 1701 sammesteds, 52 år gammel. Opsat, dvs. indskriften udført, af hans eftermand, Johannes Christensen. Epitafium af træ, med citat fra Ps. 119 v. 25. »Over opgangen« til kapellet²¹.

2) O. 1727. Herr Niels Bastiansen Banner »fordum sjælesørger for disse tvende Guds menigheder Soderup og Eschildstrup, som levede i det hellige embede i 11 år, i et fornøylegt ægteskab med sin trofaste ægtefælle, Maren Christens datter Bagger, udi 11 år, i den syndige verden i 38 år, 4 mdr., 3 uger og 6 dage. Opsat af M. Bagger«. Herefter et vers af Torchild Baden:

Kom Leser, lær at døe! See her, hvor Døden fælte,
En Mand, som hos enhver i livet meget gielte,
Hvor nidkiær i Guds Huus og embede hand var,
Af begge Sognene Hand sandrue Skudsmaal har,
Jeg udj 12 Aars tiid dend salig Mand selv kiendte
Fra Hand paa Aastrup Gaard det høye Herskab tiente,
Jeg derfor paa Hands Grav vil disse Blomster strøe
Til sidste Ære-tegn: Gack Leser lær at døe.

og til sidst »han døde og blev begravet 23. maj 1727«. Ved kappellets østvæg⁵⁹.

Gravsten. 1) (Fig. 18, 19) mellem 1564 og -78. Figursten over Erick Krabbe, ridder til Bustrup, død på Aastrup Helligtrekongersdag 1564, og hans første hustru, fru Karine Løcke, død i barselseng ved deres to børn, en søns og en datters fødsel 1540. Tillige hos dem hans anden hustru, fru Margrete Reuentlou, som lod denne sten udhugge og lægge over dem alle

Fig. 19. Gravsten nr. 1 over Erik Krabbe, †1564. Detalje visende Erik Krabbe og hans anden hustru, Margrete Reventlow, sml. fig. 18 (s. 296). HJ fot. 1980. — *Tombstone no. 1 to the memory of Erik Krabbe †1564. Detail showing Erik Krabbe and his second wife Margrete Reventlow (cf. fig. 18).*

[†1606 på Siøboe på Fjøn]. Rødbrun kalksten, 268x155 cm, med fordybet, udfyldt fraktur i syv linjer på indskrifttavle kantet af glat ramme med enkelt bladværk og ophængt med søm gennem lille øsken fornedet på stenen. Erik Krabbe er afbildet i hel figur flankeret af sine to hustruer, som vender ansigtet mod ham. Margrete Reventlow ved hans venstre side holder en bog mod brystet bag korslagte hænder med bøjede fingre, mens Karen Lykke lægger fingerspidserne sammen til bøn, idet hun berører den ene af sine to halskæder. Deres lange kjoler har stive, lodrette folder; den yderste fods brede, tyksålede sko kommer frem under kjolen. En form for bevægelse er antydnet ved enkelte skrå linjer i kjolebredden over skoen. Karen Lykkes kjole har pufærmer med slidser ved albuerne, mens Margrete Reventlows har helt glatte skuldre og ærmer. Fremstillingen af Erik Krabbe, som afbildes i fuld rustning, er

nært beslægtet med Erik Walkendorff, †1568, på stenen over ham og hans hustru i Roskilde domkirke⁶⁰; dog holder de to riddere sværdet på forskellig måde. Stenens tre figurer har smalle, mandelformede øjæbler, hvorom lågrandene er markerede som ophøjede vulster, pupillerne er fordybede og har antagelig været udfyldt. Figurerne flankeres af halvsøjler med akantusbladsceder, stående på høje postamenter. Søjlerne bærer bjælkelag med konsoller mellem de afbildedes hoveder. På øverste del af stenen seks anevåbener for Erik Krabbe og hans to hustruer (Lykke og Bille, Krabbe og Rosenkrantz, Reventlow og Lange).

Stenen formodes at være udført i Hans Malers værksted i Roskilde i årene mellem Erik Krabbes død 1564 og værkstedets ophør 1578⁶¹. Der er en revne i øverste venstre hjørne; dette brud har beskadiget de to midterste anevåbener, således at det ene er så godt som helt udsløttet⁶²

Fig. 20. Medaljon fra kirkegårdsmonument over Ursula Dorthea de Seve, †1789 (s.299). LL fot. 1976. — Medallion from churchyard monument to the memory of Ursula Dorthea de Seve †1789.

samt ligeledes Karen Lykkes venstre øje. Oprindeligt på gravene »noget op fra jorden«⁶³, nu op ad korets nordvæg.

2) O. 1650. Helt udslidt grå kalksten, 151x76 cm, med enkelte bevarede reliefversaler i siderne. Indskriftfeltet har buetunge foroven. Vestligst i skibets midtgang⁶⁴.

3) 1650-1700, med udslidt indskrift. Rødlig kalksten med ortoceratitter, 197x110 cm. Midt på stenen stort, ovalt indskriftfelt indrammet af laurbærbladkrans. Foroven og forneden tredelt; i hjørnemedaljoner ses evangelister, siddende i højrygget stol med opslået bog i skødet og symbolet liggende ved fødderne, forneden til venstre Lukas, til højre Markus. I midten timeglas med kranium hvorpå knogle. De øvre felter er næsten helt udslidt; i midten anes opstandelsesfremstilling. Hjørnereliefferne er nært beslægtet med tilsvarende på gravsten nr. 2 i Kvanløse (s. 124). Langs randen yngre, religiøs versalindskrift. I skibet, foran kortrinet.

4) O. 1781. Martin Junge, fordum sognedegn i Soderup og Kirke Eskildstrup i Sieland, født i Odense i Fyen 1714, gift 1740 med Maren Høyer. To døtre; Else og Karen, var frugterne af denne forening, som døden opløste 29. juli

1758. Da forsynet velsignede den yngste af hans døtre, holdt hun det for sin pligt ved denne stens pålæggelse at vise sin faders aske den skyldige agt. Hendes alt for tidlige død 27. juni 1781 hindrede hende selv i at fuldføre det, men hendes efterlevende mand, Frantz Jochum Leth, opfyldte dette hans fromme og kære hustrus forsæt. Gråbrun kalksten, 170X90 cm, med fordybet skriveskrift tværs over stenen. I skibets midtgang, vestligste fag⁶⁴.

En *muret begravelse* i koret tilhørende stamhuset Åstrup er første gang omtalt 1665, da der blev sat en egeplanke for enden af den for at hindre nedskridning⁸. 1803 burde lemme derover forbedres, men 1806 blev graven opfyldt med »stemplet jord« og stengulv lagt²⁰. Indberetningen 1758 opregner tre *†kister* i arvebegravelsen⁶⁵ (sml. kirkegårdsmonument nr. 2):

1) 1743. Just Valentin Eichel, første stamherre til Aastrup, justitsråd, øverste landsdommer i Fyn og Langeland, *24. nov. 1690 som søn af Johan Eichel, etats- og justitsråd, øverste borgmester i Kiøbenhavn, og Elisabeth Hedevig Steeman. Gift 8. okt. 1727 med Christiana Schouboe. Fader til Johanna Christiana Eichel, død i sin spæde ungdom, og Elisabeth Hedevig Eichel. Han døde 20. juni 1743.

2) 1745. Frue Christiana Schouboe, *19. okt. 1692 som datter af Jens Christensen Schouboe, øverste borgmester i Odense, og Margareta West. Gift 1712 med Jens Pedersen Aagaard, byfoged i Odense, og 1727 med Just Valentin Eichel, etatsråd og landsdommer i Fyn. Børn af første ægteskab: Christen Ditlev Aagaard og Christian Aagaard, af andet ægteskab: Johanna Christiana Eichel, alle døde i spæd ungdom. Levende børn af første ægteskab: Jens Aagaard, Peter Aagaard, sekretær i Danske Kancelli, Margareta Aagaard gift med Niels Lessøe, kancelli-assessor og herredsfoged, Christiana Charlotta Aagaard gift med Johan Henrich Weber, sognepræst til Soderup og Eskildstrup, Birgitta Aagaard og Abelone Aagaard. Levende børn af andet ægteskab: Elisabeth Hedewig Eichel gift med Caspar Christopher Bartholin, justitsråd og sekretær i Danske Kancelli. Hun døde 1. febr. 1745.

3) 1747. Johan Eichel Bartholin, førstefødte søn af justitsråd Caspar Christopher Bartholin og Elisabeth Hedevig Eichel, stamherreinde til Aastrup. *26. juli 1745, † 17. marts 1747.

4) 1755. Elisabeth Hedevig Eichel, etatsråd Caspar Christopher Bartholins ægtefælle, *13. jan. 1729 som datter af Just Valentin Eichel og Christiane Schouboe, gift 20. juni 1744, 10 år og 11 mdr. Fem sønner, hvoraf to døde før hun og tre døtre. Hun døde 24. april 1755 efter barnefødsel.

Bondegravsten. 1) 1616 (?). Af den slidte indskrift kan kun læses brudstykker: Morte(n) Laverson, †15. ? 1616, boede i Torkilstrvp og Lavers Tommesøn ? . Trapezformet granitsten, 169x78-55 cm, med fordybede versaler. I hjørnet mellem tårn og våbenhus.

2) 1633. »Her wnder hviler salig Maren lens dater Ano 1633.«. Trapezformet granitsten, 165x66-53 cm, med store, fordybede versaler. Stenen blev 1928 fundet i Åstrup skov, hvor den sammen med nr. 3 havde været brugt i en nærliggende brokiste, men skulle stamme fra Soderup kirkegård, hvor den nu ligger. Placering som nr. 1.

3) O. 1638. Iahanne(!) Lavridts daater, †1638. Trapezformet granitsten, 164x62-54 cm, med fordybede versaler. I felt nederst på stenen relieffhugget T-formet kors med slange og derunder dødningehoved over korslagte knogler; til siden timeglas. I øvrigt som nr. 2.

4) O. 1638. Sophi lens daater, †13. sept. 1638. Granitsten, 89x58-56 cm, med fordybede versaler og nederst et udslidt bomærke. 1910 foran våbenhusdøren. Placering som nr. 1.

Gravsten. O. 1570. Pastor Clavs Boetivs, †1570. Under gravskriften religiøs sentens. Lille kalksten, 37,5x56 cm, med relieffraktur, navnet med versaler⁶⁶. På nordkappellets østmur.

Kirkegårdsmonumenter. (†)1) (Fig. 20) o. 1789. Ursula Dorthæa de Seve, †23. sept. 1789. Af monumentet er bevaret et cirkulært marmorrelief, 38,5 cm i tv., visende afdøde i profil mellem overflødhedshorn; forneden ligger vægt og fjerpenne. Relieffet anses af V. Thorlacius-Ussing⁶⁷ for et arbejde af billedhuggeren Johannes Wiedewelt. Det hører til et monu-

Fig. 21. Kirkegårdsmonument nr. 2 over Johann Bartholin Eichel, †1799 (s. 299). LL fot. 1976. — Churchyard monument no. 2, to the memory of Johann Bartholin Eichel †1799.

ment, der 1842 var opstillet nordøst for kapellet og da truede med at falde ned⁴⁵, hvilket var sket inden 1910, da relieffet stod i kapellet, mens stumper af en findskrifttavle sad i kirkegårdsudvidelsens østmur. Senere er relieffet indmuret i kappellets østvæg og indrammet af kalkmalet, brun egeløvskrans.

2) (Fig. 21) o. 1799. Johann Bartholin Eichel til stamhuset Aastrup, etatsråd og tidligere assessor i højesteret, *12. nov. 1748, †29. maj 1799, savnet af hans efterladte enke og seks børn (sml. muret begravelse i koret). Fordybet, sortmalet skriveskrift på firkantet sandstensblok, der er del af et monument, som tilskrives billedhuggeren Johannes Wiedewelt⁶⁷. I en

blok derunder er indfældet et rundbuet marmorrelief med neg, rive, fork, le og plejl. En indskrift lige over relieffet fortæller, at afdøde var en ivrig og kyndig landmand, ven og velgører for sine bønder og medvirkede til stavsbåndets løsning. 1842⁴⁵ nordvest for kappellet, nu syd for koret sammen med andre monumenter med tilknytning til Åstrup, på gravsted hegnat af *støbejernsgitter* fra »Ludvigsen & Hermann Nørrebroe nr. 36 litt A6«, ifølge støbt plade på gitret.

3) O. 1826. Margrethe Grønbech, født Prah, †1823, og kancelliråd Christian Grønbech, †28. sept. 1826. »Hist i et bedre Liv igien - de gode samles Ven med Ven - Herved trøster sig M. Grønbech, fød Sonne«. Indskrift med fordybde versaler i oval marmorplade, som er indfældet i sandstensstele, der krones af empirevase. På kirkegårdens sydøsthjørne.

4) O. 1840. Godsforvalter I. F. Holtzendorff⁶⁸, *24. sept. 1782, †23. sept. 1830, og hans hustru D. M. A. Holtzendorff, født Voigts, *14. aug. 1786, †25. nov. 1840. To døtre begræde deres tab. Rektangulær marmortavle, 55x42 cm, med fordybde, sortmalede versaler. Siden 1914 i østre kirkegårdsmur.

5) O. 1844. Lensgrevinde Fransisca Danne- mand, født von Scholten, *6. juni 1821, †9. febr. 1844. Indskrift med fordybde, sortmalede versaler på hvid marmortavle, som er indfældet i sandstensmonument, smykket med vedbendranker. Placering som nr. 2.

6) O. 1864. Elise du Plat, født von Scholten, *4. sept. 1811, †13. dec. 1859, og generalmajor Claude Peter Heinrich du Plat, *28. sept. 1808, fandt hædersdøden ved Dybbøl i spidsen for sin division 18. april 1864. Indskrift med fordybde, sortmalede versaler på marmortavle, 55x46 cm, indfældet i sandstensmonument med vedbenddekoration, kronet af marmorkors. Placering som nr. 2.

7) O. 1867. Caroline Frederikke Lovise Holtzendorff, *7. april 1812, †2. aug. 1867. Marmortavle, 48x33,5 cm, med fordybde, sortmalede versaler⁶⁸. I østre kirkegårdsmur.

8) O. 1869. Frederikke von Dannemand, *5. sept. 1832, †24. sept. 1869. Indskrift med for-

dybde, sortmalede versaler på hvid marmortavle indfældet i sandstensmonument smykket med vedbendranker. Placering som nr. 2.

9) O. 1888. Frederik Wilhelm Dannemand, lensgreve, oberstløjtnant, kammerherre, *20. juli 1813, †12. marts 1888, og Louise Christiane Dannemand, født komtesse Schulin, *5. dec. 1815, †11. juni 1884. Sort, poleret granitstele med forgyldte versaler. Placering som nr. 2.

10) O. 1911. Edith Metcalfe Hawkins, *23. nov. 1843, †21. jan. 1911. Marmorkors på sokkel af rødlig granit. Placering som nr. 2.

**Kirkegårdsmonument*. O. 1850, af smedejern. Ingen gravskrift bevaret på indskriftpladen, der er formet som opslået bog. Under den symmetriske snirkler med enkelte blade. Sortmalet. I Holbæk Museum⁶⁹.

Flere af kirkegårdens gravsteder hegnes af *støbejernsgitter*.

†*Kirkegårdsmonument*⁷⁰. 1) O. 1829. Charlotte Marcker, født Nyholm, *3. okt. 1797, †15. dec. 1829. Marmorplade i sandsten.

2) O. 1847. Sophie Christine Giessing, datter af præsten Giessing i Soderup, *20. dec. 1826, †21. febr. 1847. Marmorplade.

3) O. 1853. Skolelærer Johan Adam Vortsinger, *22. febr. 1785 i Kiøbenhavn, †9. okt. 1853 i Tingerup Skov. Jerntavle.

4) O. 1857. Johanne Erasmine Caroline Marcker, født Barth, *7. maj 1839, †3. april 1857, og hendes søn Johannes Eilert Christian, *23. marts 1857, †6. april 1857. Marmortavle i sandsten.

5) O. 1859. Anders Nielsen af Hesle Mølle, *24. febr. 1799, †19. marts 1859 og hans to hustruer, Anna Elisabeth, født Brechvoldt, *17. marts 1805, †8. maj 1832, og Anna Katrine, født Brechvoldt, *3. nov. 1815, †9. aug. 1841. Marmorplade.

6) O. 1859. Peder Claudius Nielsen, *8. febr. 1854, †10. febr. samme år, og Anna Elisabeth Nielsen, *27. jan. 1857, †14. jan. 1859, børn af N. P. Nielsen og hustru af Hesle Mølle. Marmorplade.

7) O. 1859. Ulricka Christiane Sophie von Scholten, *28. april 1812, †20. aug. 1859. Sandsten med kors.

8) O. 1859. Anna Margrethe Jensen, født Reingaard, *18. febr. 1780, †11. dec. 1835, og Henning Jensen, konsistorialråd, ridder af Dannebrog, sognepræst i 56½ år for Soderup og Eskilstrup menigheder, *2. marts 1776, †22. juni 1859. Marmorplade indfældet i sandsten.

9) O. 1861. Christian Johan Bierring, *28. sept. 1796, †16. aug. 1861. Sandsten.

10) O. 1861. H(us)m(an)d Jens Jensen af Soderup, *10. nov. 1835, dræbt ved sammenstyrtning af en mergelgrav 25. juni 1861. H(us)m(an)d K. Pedersen af Soderup, *13. nov. 1825, †8. okt. 1871. Maler Jensens søn af Soderup, Peder Alfred Jensen, *11. april 1885, †16. april 1885. Smedejernsgravminde med sortmalet skriveskrift på liggende oval plade med blomster- og bladdekorationer mellem indskrifterne. På den lodrette stander var der over og under pladen volutter af fladjern⁶⁹.

11) O. 1861. Skolelærer og kirkesanger Jens Petersen, Dannebrogsmænd, af Soderup, †15. nov. 1861, 70 år gammel. Marmorplade.

12) O. 1863. Gustav Evald Heinze, *12. marts 1838, †10. nov. 1863.

13) O. 1864. Skolelærer N. G. Møllegaard i Tingerup, *15. april 1824, †11. sept. 1864. Marmortavle i sandsten.

14) O. 1864. Waldemar Krieger, ejer af Nyvangsgaarden, *14. jan. 1828, †27. sept. 1864. Marmortavle i sandsten.

Fig. 22. Signatur på epitafium fra 1596 over Erik Krabbe, sml. fig. 17 (s. 296). NE fot. 1980. — *Signature on wall-monument from 1596 to the memory of Erik Krabbe.*

KILDER OG HENVISNINGER

RA. *Håndskriftsaml.* Michael Kail Rasmussen. Personalthist. saml. af aim. indhold. — LA. *Sognekaldsarkivet.* Soderup-Eskilstrup. B 1. Liber Daticus 1738-96. — *Ved embedet.* Synsprot. 1862-19(76). — Se i øvrigt arkivalier for Holbæk amt i almindelighed s. 50.

NM2. Indberetninger ved Ch. Weiss 1883 (inventar og gravminder), C. M. Smidt 1910 (bygning), Chr. Axel Jensen 1910 (inventar), samme udat. (inventar og gravminder), samme 1926 (alterbord), B. Balslev 1926 (brev om fund af middelalderlig grav), Hugo Matthiessen 1928 (gravsten), K. Weber-Andersen 1953 (notat om dørfløj), Elna Møller 1968 (bygningsundersøgelse), R. Smalley 1968, 1969, 1970 (kalkmalerier), Aage Sørensen 1970 (istandsættelse af inventar), Hugo Johannsen 1976 (bygning og kalkmalerier) og Marie-Louise Jørgensen 1976 (inventar og gravminder). — Bygnings- og kalkmaleribeskrivelse ved Hugo Johannsen, inventar og gravminder ved Marie-Louise Jørgensen. Redaktionen afsluttet april 1980.

Tegninger. NM2. To smedejernskors ved Aage Jørgensen. — Tegninger af Erik Krabbes gravsten ved Søren Abildgaard. — Plan ved M. Brahde 1959. — Opmåling ved Preben Thorsen 1967.

Notebøger. NM2. Kornerup, IX, 18. — C. M. Smidt, XXVII, 3-18.

Litteratur. Ulla Haastrup: Die seeländischen romanischen Wandmalereien in Slaglille, Soderup und Fjenneslev, i Hafnia, 6, 1979, s. 106-43.

¹ Roskildebispens jordebog s. 160.

² Landebogen s. 150.

³ RA. DaKanc. A28. 1630-1702. Fortegnelse og div. dok. vedk. kirker og sognekald.

⁴ Kronens Skøder II, 388.

⁵ RA. DaKanc. G119. (1799)-1828. Originale skøder til kongen på jus vocandi.

⁶ NM6. Fundprot. 1156b; 1927 deponeret i Holbæk Museum.

⁷ Ved embedet. Synsprot. 1862-19(76).

⁸ RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkerghsk. 1661-72.

⁹ LA. Bispearkivet. Ars hrd. 1672-1820.

¹⁰ LA. Stiftsprovstearkivet. 1824-1900. Synsforretningsprot.

¹¹ Jfr. f.eks. Esbønderup (DK. Frborg. s. 1012).

¹² Tilsvarende forhold er konstateret i Skanderup kirke (Århus amt, Hjemlev hrd.) under skibets nordmur, jfr. indberetning ved Olaf Olsen 1962 i NM2.

¹³ Jfr. Roskilde S. Ib (DK. Kbh. Amt s. 49).

¹⁴ Jfr. LA. Soderup-Eskilstrup sognekaldsarkiv. Liber daticus 1738-96.

¹⁵ Forholdet kunne lede til den antagelse, at kapellet er en ombygning af hele to ældre tilbygninger, af hvilke den vestre måtte være ældst. Antagelsen be-

kræftes imidlertid ikke ad anden vej.

¹⁶ Et af frådstensstykkerne har hevet sin farvede kalkmaleripuds.

¹⁷ Jfr. DK. Frborg. (sagregister).

¹⁸ Arbejdsstyrken omfattede fem svende, to drenge, fire kalkslagere, to håndlangere og to pligtskarle. Mestersvenden og de 15 karle fik tilsammen 972 rdl., de to mestre (der ikke var på byggepladsen fra den dag man lagde grunden, til arbejdet var færdigt) 450 rdl., jfr. note 14.

¹⁹ Gesimsen muligvis fra 1837 (jfr. note 10), da taget over »tårnpillen« istandsattes.

²⁰ LA. Stiftsprovstearkivet. 1803-08. Kirkesynsforretn.

²¹ LA. Bispearkivet. 1758-59. Hist. efterretn. til HofmFund.

²² LA. Holbæk amts provsti. 1808-23. Synsforretn.

²³ Et nærtbeslægtet djævehoved er bevaret i Skibby (DK. Frborg. s. 2664, fig. 22, 23) som levn af en stor dommedagsfremstilling. Djævelen er malet sydligst på triumfvæggen og sås oprindelig i færd med at trække de fortabte sjæle til helvede.

²⁴ Jfr. Ulla Haastrup: Die seeländischen romanischen Wandmalereien in Slaglille, Soderup und Fjenneslev, i Hafnia, 6, 1979, s. 120, fig. 8 (2).

²⁵ Borten undersøgt med ultraviolet bestråling, og de synlige konturer blev optrukket med vandopløselig farve, der atter fjernes efter fotografering.

²⁶ Det er muligt, at en lodret, rødlig stribe østligst på søndre overvæg er aftryk efter triumfvæggens maleripuds, der er opsat tidligere end skibets (jfr. djævlbilledets funktion som forlæg for triumfvæggens malerier).

²⁷ Værkstedets sjællandske arbejder, hvor man har benyttet identiske billedforlæg (Helligtrekonger) og friseformer, er bevaret i Fjenneslev og Slaglille (DK. Sorø s.330f., 345f.; Nørlund-Lind: Kalkmalier, s.265-67). En udførlig behandling af de sjællandske arbejder med henvisning til litteraturen om »Finjagruppen« skånske udmalinger giver Ulla Haastrup, note 24, s. 106-43.

²⁸ Jfr. Baronesse Stapes Erindringer om Thorvaldsen, udg. af Rigmor Stampe, 1912, s. 49. Hun skriver videre, at der 1842 blev gjort udkast til det i marmor. Jfr. også Thorvaldsens Museum, Katalog 1975, nr. A563, og DK. Præstø s. 892 og 1028.

²⁹ C. L. var oldermand 1654-58. Enken omtales 1671 og 1673. I Vaabensted findes en alterkalk fra 1663 af samme mester (DK. Maribo s. 929).

³⁰ Christina Eichel døde 1745, og Peder Hansen Wøldike var kirkens præst fra 1748 til 1769.

³¹ Jfr. M. Rosenberg: Der Goldschmiede Merkzeichen, 1922, Frankfurt a. M., nr. 526. Oblatæsker med dette stempel findes i Ågerup, samt bl.a. i Vartov (DK. Kbh. By 4. bd. s. 44 med fig. 35).

³² Synsprotokollen (note 7) oplyser, at en pletteret

alterkande er anskaffet nævnte år, og den benyttede tinkande anvendt til brug ved døbefonten. Andetsteds (note 10) noteres under samme år: kande med forgyldt kors anskaffes til altret. Denne sætning skal antagelig forstås således, at en kande bør anskaffes, men man har foretrukket en kande af plet, jfr. den eksisterende.

³³ Jfr. note 7. Ifølge kirkeloven fra 1861 skulle alterkanden være af sølv eller porcelæn eller andet af synet godkendt materiale.

³⁴ DK. Frborg. s. 2057, fig. 25.

³⁵ Jfr. Chr. A. Bøje: Danske Guld og Sølvsmedemærker før 1870, bd. 1. red. Bo Bramsen, 1979, og samme forfatter: Andreas Holm, en københavnsk sølvsmed 1735-71-1812, hans livsvilkår, hans samtid og hans virke. 1976. Sygesættet i Slangerup har korrekt stempling, men mangler vinflasken.

³⁶ Graduale er de vers af Davids salmer, der synges ved messen. Manuale er en håndbog til udførelse af de liturgiske handlinger.

³⁷ Jfr. note 10. En ældre font siges 1818 at være blevet sprængt ved branden dette år. Samme kildes oplysning, om at altertavlen samtidigt blev ødelagt, må dog betragtes som en overdrivelse, jfr. Kirke Eskilstrup. Henning Jensen: Fra den gamle Soderup Præstegaard, i ÅrbHolbæk 1916, s.27, gentager, at en svær granitfont blev sprængt. Hans artikel bygger på oplysninger fra hans fader og farfar; sidstnævnte var præst i Soderup 1802-59.

³⁸ Fra 1864?, da synsprotokollen anfører: et fad anbringes i døbefonten, jfr. note 7.

³⁹ DK. Frborg. s.2562, fig. 14.

⁴⁰ H. D. Schepele anser det for at være N. P. H.s disticon, der er anvendt to gange, og oplyser i øvrigt, at der i 15- og 1600'rne har været et meget stort antal danske latindigtere. Prosodi, eller versekunst, var ikke obligatorisk fag ved Universitetet. Det er påfaldende, hvor mange af de kendte digtere, der udsendte deres metriske produkter i en meget ung alder. Det vil atter sige, at versemageriet var noget, flinke mesterlektianere udmærkede sig ved. Hvis N.P.H., hvad navnet tyder på, har gået i Holbæk skole, taler det til gunst for lærdomsniveaue selv i de mindre provinsbyer. I Holbæk sad fra 1629 til 1673 magister Søren Nielsen May som sognepræst. Han var svoger til Griffenfelds moder og korresponderede med Ole Worm. Alle de følgende præster er også magistre (svarende til dr. phil. eller theol.), en af dem er Jacob Baden, fader til den lærde latiner Jacob Baden, der i mange år var rektor i Holbæk og har skrevet det danske vers til Niels Banner på ðepitafium nr. 2. Der har bestemt været en aktiv kreds af boglærde der på egnen.

⁴¹ Samme indskrift fandtes på annekskirkens stol, men med årstallet 1601.

⁴² 1933 malede Harald Munk stolen brun som kir-

kens øvrige træværk med forgyldning og nogen staffering.

⁴³ Jfr. note 14. En tiltrængt rep. 1809 af størstedelen af stolene var afhjulpet 1813, jfr. note 22.

⁴⁴ DK. Kbh. Amt s. 860.

⁴⁵ NM2. Håndskriftsaml. J. H. Larsen: Bidrag til topografisk beskrivelse . . . 1842.

⁴⁶ KglBibl. NyKglSaml. 1499. Udskrift fra Katalog over Det kongelige biblioteks håndskrifter vedr. Norden, særlig Danmark. Udgivet ved E. Gigas. 3. bind 2. del. 1915, s. 153.

⁴⁷ LA. Kgl. bygn.insp. Martin Borch. Henlagte sager og kirkesyn. 1897-1908. I øvrigt svarede ministeriet, at man burde lade sagen falde.

⁴⁸ Orglet var skænket af menigheden, mens grevinden lod relieffet over altret opsætte, jfr. note 7. Pulpituret skimtes på fot. fra 1910 i NM2.

⁴⁹ Starup & Søns arkiv, København. Ifølge meddelelse fra pastor Aksel Gjelstrup, Soderup, lignede orglet Knud Olsens instrument i Kirke Eskilstrup (nu i Kirkerup, Sorø amt). Det var skænket af en række af beboerne på Åstrup gods og en del af lensgrevens og grevindens venner i anledning af deres sølvbryllup, jfr. note 10.

⁵⁰ Nævnt i inv. 1862, jfr. note 7.

⁵¹ LA. Kgl. bygn.insp. Martin Borch. Henlagte sager og kirkesyn. 1897-1908.

⁵² LA. Stiftsprovstearkivet. 1824-1900. Div. korrespondancesager.

⁵³ DK. Kbh. Amt s. 861.

⁵⁴ Jfr. note 20 og 22.

⁵⁵ Det er bemærkelsesværdigt, at begge klokker foruden patronens navn bærer årstallet 1724, eftersom tårnet først styrtede ned foråret 1725, jfr. jernankrene på dets vestmur og Liber daticus 1728-96 (note 14, året 1725). Kilden oplyser, at støbemesteren prøveringede klokkerne 3. dec. 1725. J. H. Larsen opfører da også 1842 to klokker fra 1725. Videre noterer han: *Sagnet* fortæller, at den daværende kirkeejer, generalmajor Gregers Juel til Eriksholm, under støbningen af klokkerne kastede en stor sølvpokal i smeltmassen. - Herved formodedes klokkernes klang at blive forbedret.

⁵⁶ RA. Rgsk. ældre end 1559: Fortegnelse over indkrævede klokker.

Fig. 23. Landsbyplan 1788. — *Village map 1788.*

⁵⁷ Bustrup (Viborg amt), Åstrup (Kbh. amt), Bjørnholm (Randers amt), Lundenæs len (Ringkøbing amt) og Åstrup (Hjørring amt).

⁵⁸ Jensen: Gravsten II, 93 og nr. 727, 728.

⁵⁹ Jfr. note 14, år 1738.

⁶⁰ DK. Kbh. Amt s. 2040 med fig. 639 og 659.

⁶¹ Jensen: Gravsten I, 214 og II, nr. 345.

⁶² En tegning i NM2 gengiver de uskadte våbener.

⁶³ RA. Genealogisk-heraldisk selskab. Anne Krabbes antikviteter 1607.

⁶⁴ Her lå den også i første halvdel af 1800'erne (RA. Håndskriftsaml. Michael Kall Rasmussen. PersHist-Saml. af aim. indhold) og trængte 1831 til at blive rettet (jfr. note 10).

⁶⁵ Jfr. note 21. Begravelserne opregnet i HofmFund. VIII, 282.

⁶⁶ Jensen: Gravsten nr. 374.

⁶⁷ Ukendte arbejder af Wiedewelt, i Kunstmuseets Aarsskrift 1935, s. 126 og 130. Fr. J. Meier nævner det ikke i sin bog: *Efterretninger om Billedhuggeren Johannes Wiedewelt og Kunstakademiet paa hans Tid, 1877.*

⁶⁸ Om familien, se F. Fenger: *Forvaltergården i Kvarmløse, i ÅrbHolbæk 1915, s.46f. Tavlerne gengivet s. 67.*

⁶⁹ Gengivet i Åge Jørgensen: *Danske gravminder af smedejern, 1951.*

⁷⁰ KglBibl. NyKglSaml. 2246. Fr. Algreen-Ussing: *Gravskrifter osv. 1-2. 1856-64.*